

Mark E. Jensen

Svend Gønge

SNAPPHANEKAPTJN

Foreningen Svend Gønge

Indhold

- 5** Forord Foreningen Svend Gønge
7 Forhistorien
9 Heltene fra boghylden
13 Personen Svend Poulsen Gønge
17 Et stort stykke tabt Danmark
19 Begyndelsen til den store nedtur
23 Tre gyldne kroner
27 7-års krigen
31 Den rigtige Gøngehøvding
35 Krigens gang, blod og brand . . .
37 Og havet sydede uner skibene
41 Krigens afslutning
43 Mod næste krig
45 Kalmar-krigen
49 En duel på ord
51 Den unge helt
55 Christian Firtal
61 Tøjhuset
65 En mødding . . .
69 Lutter am Barenberg
73 Bar røv
75 Anstrengte alliancer
79 Det gode skib Vasa
83 Gefreiter Svend Poulsen
85 Lynkrig
89 Snaphane-krig
93 ' – der har du dem . . .
97 Kongen er død!
101 Dina Winhofers
105 Svend Gønge som svensker
109 ' . . . till at tala med bror Lilla'
111 Ilmarch
113 Marchen over isen
117 Panik
121 'Den snapphanan Svend Pålzen'
125 Landsforræderens store dag
129 Svend Gønge i København
131 'Jeg vil dø i min rede'
135 'En rapport til kongen
139 Det blodige strejftog
143 Ib
145 Den store svineslagtning
149 Waldbye
153 Københavns forsvar
157 Udfald
161 Slaget i Øresund
165 Da tidevandet vendte
169 De har allerede taget ligklædningen på
173 Stormen
181 Hans Schack
183 Fyns befrielse
187 Slaget ved Lund
191 Nyborg – en knusende sejr
195 Har fanden taget fårene?
199 Kuppet
203 Lundbygård
207 Den glemte helt
209 Fortjent løn til venner og fjender
213 Postkrigen
215 Skånske krig
219 Stora Kronan – Östersjöns Pompeji
223 Mønter
227 Fra Raa til Lund
231 Slaget ved Lund
235 Niels Juel
237 Majoren
241 Fred indtil videre
243 Kildemateriale / Illustrationer

Den rigtige Gøngehøvding

Vi ved med sikkerhed, at ingen nogensinde i hans egen samtid kaldte Svend Gønge for 'Gøngehøvding' – og man kan vel også diskutere om hvorvidt han har gjort sig fortjent til en sådan titel. For nok virkede han også i Skåne, men størst betydning for Danmarkshistorien fik hans bedrifter på Sjælland.

Men en mand hvis virke i høj grad foregik i Skåne, var Mikkel Pedersen Gønge (eller Gyding).

Han blev født omkring 1517 på Himlinggård i Glimagre i Öster Göinge, som søn af en smed der tidligere havde været dansk soldat.

Og hans liv blev i høj grad bemærkelsesværdigt.

Mikkel Pedersen flyttede hurtigt hjemmefra efter den traditionelle ballade med en stedmoder.

Som gedehyrde ved Loshult fik han held til at hjælpe en forfulgt smålandsk adelsmand, Per Nilsson Hjort fra Hattsjöhult, og gik senere i dennes tjeneste og blev flittigt oplært i våbenbrug. Takket være Hjorts gode forbindelser kom Mikkel Pedersen i Gustav Vasas tjeneste og avancerede hurtigt til kaptajn. Og var som sådan med til at nedkæmpe det smålandske bondeoprør.

Hans velynder, Per Nilsson Hjort, døde imellemtiden – og Mikkel Pedersen giftede sig med den unge enke og arvede således Hattsjöhult.

Her ramlede han imidlertid ind i fjendtligheder med Krister Persson Hjort, søn af Per Hjorts første ægteskab. Denne stod i høj kurs ved kronprins Eriks hof – og til sidst måtte Mikkel Pedersen flygte til Danmark med sin hustru.

Her traf han Frederik II, der i november '59 gav ham lov til at bosætte sig i riget hvor han ville. (Svenskerne havde forlangt ham udleveret). Og i '61 gik han direkte i den danske konges tjeneste og blev forlenet med Vigsø, cirka 3 mil nordvest for København.

Kort før krigsudbruddet sendte Frederik II Mikkel Pedersen til Skåne med følgende klare ordre: 'Du gør derfra skyndsomst fjenden al den afbræk du formår'. Desuden skulle han hverve så mange skytter som muligt for den danske konge. Og det gjorde han så.

Da krigen blev erklæret stod Mikkel Pedersen klar med et korps af skånske 'hageskytter', mange fra de to Göinge-herreder hvor folk

vidste hvad krig i grænseegnene betød (og som nærede et indædt had til svenskerne).

Korpset deltog i Älvsborgs erobring og i slaget ved Marekjær. Han var med Rantzau, da denne hærgede i Småland og på det optimistiske togt mod Stockholm. I slaget ved Tofta blev Mikkel Pedersen såret i armen.

Det reddede formentlig hans liv, for et par delinger af hans skytter blev sendt med Peder Stinger til Ronneby, hvor de endte deres dage. Men Mikkel Pedersen kom sig hurtigt igen og var snart i fuldt virke.

Det blev til adskillige indfald i Småland, og en direkte egentlig kommando over en hærenhed bestående af både skånske og jyske tropper, der hindrede general Mornay i at nå frem til Kalmar. Den 7. marts blev han kaldt til kongen og blev som tak for sin indsats forlenet med Himblinge len og Glimagre, som han overtog efter den gamle adelsmand Tuve Ged. Da den nysudnævnte lensmand tvivlede lidt på om han nu kunne overskue alt dette, svarede kong Frederik med ægte lune: 'Når en gammel ged har kunnet klare det hidtil, mon så gedehyrdene ikke også kan?'. Og Mikkel Pedersen

Ved Himlinggård lidt nord for Glimåkra findes Hemling-stenen, i 1928 rejst til minde om Mikkel Pedersen, som i 1561 med så stor succes gik i tjeneste hos Frederik II, at han i 1571 blev adlet, forlenet med Himblinge Len og Glimåkra og fik navnet Gyding (som betyder Göinge). Under svenskernes hævnstogt i 1570 i Småland blev gøngerne for første gang kaldt "Snaphaner". Ved Hemling-stenen oplyser infotavlen desuden, at Mikkel Pedersen forlod det daværende Sverige efter anklage for bigami – for med åbne arme at blive modtaget af den danske konge. Mikkel Pedersen var som skabt til at tage hånd om fortroppen ved en dansk invasion af Sverige: Han talte perfekt svensk og kendte til den svenske hærs organisation, bevæbning og officerskår.

sine krigeriske bedrifter. Han var med Rantzau, da Älvsborg skulle undsættes, ved Axtorna (hvor en svensk hær total knustes), og på adskillige strejftogter. Hans hustru døde i disse år, og han giftede sig igen med en ung adelig dame, Barbro Baden fra Skottorp, der imidlertid døde i barselsseng et par år efter.

I 1567 marcherede Rantzau igen mod Stockholm, og Mikkel Pedersen var med med sine folk. Ved Linnköping blev den danske hærstyrke imidlertid, efter hårde kampe det meste af marchen, indesluttet og led af mangel på ammunition. Det blev Mikkel Pedersens opgave at skaffe forstærkninger og nye forsyninger.

Han overlod kommandoen over sine skytter til sin næstkommanderende, Aage Brun, og brød igennem de fjendtlige linjer i spidsen for 30 udvalgte folk. Opgaven syntes praktisk taget umulig – hele landet vrirlede med fjendtlige soldater, bondeopbud og strejfkorps. Men Mikkel Pedersen og hans folk tvang lokale folk til at vise dem vej forbi diverse vejspæringer og fjendtlige lejre – og når man ikke længere havde brug for vejviserne, huggede man dem ned for ikke at risikere at blive angivet (der er intet ædelt i dette spil).

På et sted mellem 7 og 11 dage (det varierer fra kilde til kilde)

nåede Mikkel Pedersen frem til Københavns Slot, hvor han opsøgte krigsminister Peder Oxe (der atter var taget til nåde). Kostbar tid gik tabt fordi kongen var på jagt ved Skanderborg, men omsider var det kongelige segl i orden og en hjælpehær kunne rejses i Skåne og overskred grænsen ved Markaryd.

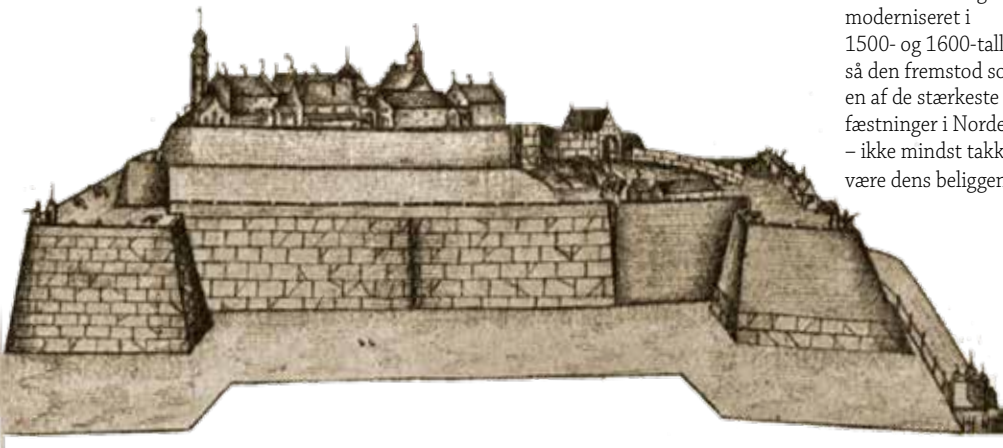
I mellemtiden har Rantzau ikke blot gravet sig ned og ventet. Han havde gjort utallige udfald og udført 'store bedrifter'. Han havde hærget i store dele af Öster Götland og havde brandskattet provinsen bravt. (På en enkelt dag hængte svenskerne 78 bønder, der havde betalt danskerne brandskat). Og til sidst nåede rygtet om undsætningsstyrken fra Skåne både Rantzau og de svenske generaler, Brynte Birgarsson Lilje og N. Persson Holmas. Rantzau brød ud med hele sit bytte (og adskillige fanger) og marcherede mod undsætningen. Og svenskerne forfulgte dem ikke.

Mikkel Pedersen og hans skytter fortsatte med at udmærke sig. Blandt andet under Josva von Qvalens hæventog op i Småland i 1570, da svenskerne atter var rykket ind i Norge. Og her kaldes skytterne fra Göinge for første gang 'snapphaner' af svenskerne. – Og det var ment som et skældsudtryk.

Efter krigen, helt nøjagtigt den 31. maj '71, blev Mikkel Pedersen adlet som tak for sine tjenester og fik navnet Gyding. Han døde, 70 år gammel, i 1587 og blev begravet i Gödelev kirke.

Gøngerne sørgede oprigtigt over tabet af deres høvding, og hans popularitet i Skåne har holdt sig op til vore dage. I 1928 blev der rejst en mindesten til hans ære ved Himlinggård. 'Mikkel Pedersen: Gyding, lensmand, bygdens störste sön'.

Fæstningen ved Varberg blev opført i slutningen af 1200-tallet og moderniseret i 1500- og 1600-tallet, så den fremstod som en af de stærkeste fæstninger i Nordeuropa – ikke mindst takket være dens beliggenhed.

Gefreiter Svend Povelsen

Som tidligere nævnt blev Svend Gønge født ved Birkebjerg nær Skeinge-søen i 1608. Og fra pastor Torsten Lundbergs 'Två göingehjälter' i Glimagre Hembygdsforeningens årsbog/krønike fra 1926 erfarer vi, hans far var husmand (hvad der jo ikke kan siges at være den helt store overraskelse).

Men landbruget lå ikke for vores helt – hvad vi senere skal se adskillige eksempler på. Så allerede som 15-årig gik han i tjeneste i hæren, hvad mange unge gønger gjorde hvert år. Og da Danmark i modsætning til Sverige ikke havde en fast stående national hær, men stort set benyttede sig af lejetropper, har det altså betydet garnisonstjeneste. Formentlig på Malmöhus eller Helsingborg (men det er gætterier).

I hvertfald var han med som professionel soldat som 17-årig, da Christian IV kastede sig ind i Tyskland med kejser-krigen til følge.

Af uoverskuelige årsager havnede Svend Gønge i oberst Holger Rosenkrantz' 1'ste Fyenske Regiment. Hvornår og hvorfor Svend Gønge trak i regimentets grå uniform med de grønne opslag (da 1'ste og 2'det Fyenske i 1676 blev slået sammen, bar begge regimenter iøvrigt grønne kofter med gule opslag) vides derimod ikke.

Der er faktisk så mange muligheder. Dels var vores mere eller mindre nydannede landsdelsregimenter ikke særligt lokalpatriotiske – og dels skete det faktisk tit under kejser-krigen at hele kompagnier omtrent blev udslettet, og de få overlevende så bare blev stukket ind i andre regiment.

Desuden var selve Danmark jo ikke i krig, da Christian IV marcherede ind i Tyskland, så Svend Gønge har rimeligvis hørt til de mange 'frivillige'.

Om Svend Gønges bedrifter i kejser-krigen ved vi faktisk intet. Men helt umulig kan han jo ikke have været, siden han allerede i 1628, 20 år gammel, bliver udnævnt til gefreiter (underkorporal).

Som nævnt blev krigen en katastrofe for Danmark. Nok slap vi faktisk gratis ved freden i Lübeck i 1630, men store dele af Jylland var hærgnet og udplyndret – og billigt havde det jo heller ikke været. Frankrigs kardinal Richelieu havde jo lovet den danske konge god

økonomisk støtte, men denne skakhjerne af en statsmand hørte jo ikke til typen der kastede en god ecu efter en dårlig, så efter Lutter am Barenberg vankede der ikke mange sous fra den kant.

Englænderne havde faktisk totalt svigtet, så den eneste reelle hjælp var kommet fra Nederlandene. Og den hjælp gengældte Christian IV så godt som det nu var ham muligt – og på flere forskellige måder.

Blandt andet fik borgerne i den lille hollandske flække Luikgestel (nær den belgiske grænse) et noget nær enestående privilegium på al salg af kobbertøj – pander, gryder, kedler, kander etc. – i de danske landdistrikter. Disse kedelførere (som de blev kaldt) vandrede altså som en slags bissekræmmere i kobbertøj fra landsby til landsby og solgte deres varer, samt opkøbte gammelt udtjent kobbertøj til omsmeltni

ng. Og det gjorde de i noget nær 200 år, hvad der naturligvis ikke bekom de danske kobbersmede i købstæderne særlig vel.

Et andet område hvor Christian IV kunne gengælde den nederlandske støtte uden de helt store udgifter, var ved at sende soldater. Godtnok havde han ved freden måttet love ikke at foretage sig handlinger til skade for den tyske kejser, men dels tog han sig ikke disse paragraffer i fredsftalen så nær, dels kan del vel diskuteres om det var en 'fjendtlig handling' at "låne" soldater til nederlænderne.

Blandt de "udlånte" tropper i årene 1633-34 var blandt andet oberst Holger Rosenkrantz's 1'ste Fyenske regiment, inklusive Svend Gønge. De gjorde tjeneste i to år under prins Hendrich von Oranien.

Heller ikke fra denne tid foreligger der noget om Svend Gønges bedrifter.

I 1636 var han tilbage i København som kongelig drabant. Hvad der umiddelbart kan synes som en degradering. Men dels var det en ære i sig selv at trække i kongens blå kofter med hvide opslag, dels gjorde Svend Gønge tjeneste som det man den gang kaldte en enspænder (kurer).

Og da han i 1641 blev sendt til major Dunbars regiment i Halmstad, var det atter med rang af gefreiter.

Året efter blev han placeret i kaptajn Hans Petersens kompagni, forfremmet til korporal. Og det var her, i Halmstad, han gjorde tjeneste da Torstensons-krigen brød ud i 1643.

Fyenske Kompagnis fane 1657.

Majoren

Som nævnt blev Svend Gønge med rang af kaptajn den 12. september '75 sendt til Skåne for at hverve folk. Og det gjorde han med vanlig ildhu.

Han brugte flere forskellige forklædninger og var blandt andet forklædt som fisker på et tidspunkt med i den svenske strandvagt! Ved Båstad sluttede imidlertid hans opgave for denne gang, for her blev han taget af svenskerne.

De opdagede imidlertid aldrig hvem han var (så havde de skudt ham på stedet), så han blev næsten omgående udvekslet med en svensk skipper, Nils Michelsson, der var faldet i dansk fangenskab.

Han var med ved landgangen ved Råå den 29. juni '76, og den 13. juli forfremmede en tilfreds Christian V den aldrende "gøngenhøvding" til major i fodfolket. Han fik til opgave at hverve et kompagni göinger – og han fik faktisk hvervet hele tre: Alle var det kamphærdede snapphæner bevæbnet med 'musköter at skjuta med flinta och lunta, och sedan långa knivar vid bältet'.

Der er ikke optegnet meget mere om Svend Gønge fra Skånske Krig.

I november '76 lå han alvorligt syg i København. Han var jo, 68 år gammel, ingen årsunge længere, og han havde unægteligt ført et begivenhedsrigt liv. Men han blev rask igen og fik åbenbart sin gamle tjans (som han jo ellers ikke nåede at få meget gavn af) som chef for strandvagten på Stevns tilbage. Lige tids nok til at overvære Niels Juels strålende triumf.

Hvad der derefter skete er for det meste rent gætteværk, men efter at den svenske flåde var fuldstændig uskadeliggjort og resterne ikke kom til søs mere i denne krig, så er majoren sikkert blevet trukket over til Skåne igen.

I foråret '79 er han imidlertid med sikkerhed på Sjælland, for han deltog i et gevaldigt gilde hos sin

svigersøn i Sneseere, 'hvor bymændene var forsamlede og drak en tønne øl'.

Herefter forsvinder Svend Gønge mere eller mindre ud af historien. De fleste mener at han døde kort tid efter omtalte gilde, og nede i det sydlige Sjælland vil man meget gerne have ham til at ligge begravet på Lundby kirkegård. Man har desværre lidt svært ved at forklare sådan lige præcis hvor graven er . . .

Men det er ikke så svært, for han ligger begravet i Malmö!

I begyndelsen af '79 var krigstrætheden udbredt i begge lande, men træfninger fandt stadigvæk sted og den danske hær gjorde stadigvæk god brug af de skånske snapphaner.

Så Svend Gønge blev atter kommanderet til Skåne, formentlig som forbindelsesofficer til snapphanerne.

Og i sommeren '79 blev en ældre hårdt såret dansk officer som fange ført til Malmö. Han ville intet oplyse om hvem han var, og kort tid efter døde han af sine sår.

Og her kan vi roligt gå ud fra at det var vores Svend Gønge.

Selv nu i sin hjælpeløshed undte han ikke svenskerne, som han havde hadet det meste af sit liv og spillet så mange blodige puds, den triumf at de skulle vide hvem de havde som fange.

Desuden vidste han udmærket godt, at fik de kendskab til hvem han egentlig var, ville han omgående blive henrettet – formentlig på en særdeles langsom og udspekuleret måde.

Og skønt han vel har kendt sin tilstand og ikke næret nogen falske illusioner, så har han vel gerne villet leve lidt endnu for at se, at det virkelig skulle lykkes for hans elskede Skåne at komme hjem til Danmark.

Fred – indtil videre

Niels Juels strålende sejr betød at enhver tanke om at føre krigen over til Sjælland var rent tankespind. Men ellers afgjorde den ikke noget.

I Skåne og Blekinge fortsatte krigen på fuld kraft i en blodig ørkenvandring.

Det ville være meget forkert at kalde resten af krigen for en march på stedet, for tværtimod marcherede hærstyrkerne rundt i een lang uendelig march for det meste hærgende og plyndrende. Til tider ramlede man sammen i blodige træfninger, men for det meste var det civilbefolkningen det gik ud over.

Det kan til tider undre der overhovedet var beboede landsbyer tilbage i Skåne, for i takt med at det gik op for de danske tropper at deres resultater overhovedet ikke stod mål med anstrengelserne, blev deres behandling af civilbefolkningen om muligt lige så hensynsløs som svenskernes.

Og så omsider kom freden. Til alles lettelse.

Da forhandlingerne begyndte stod Danmark faktisk stærkt. Man havde praktisk taget smidt svenskerne ud af deres besiddelser i Nordtyskland, man havde erobret Gotland, og man havde i Landskrona og Helsingborg nogle solide brohoveder i Skåne. Sidstnævnte havde man ovenikøbet taget ved list, idet man havde forevist den svenske kommandant et falsk dokument der beordrede fæstningens overgivelse. I virkeligheden var det kun seglet der var ægte, for under et strejf togt i maj '77 havde snapphaner under Herman Frans Swanwedel (der var bremisk af slægt og indtil 1660 havde været i Carl Gustavs tjeneste!) fanget den svenske generalauditør Roth. Og blandt udbyttet var, foruden vigtige dokumenter, også kong Carls signetring!

Men ...

Danmark fik intet ud af det, for nu blandede solkongen Ludvig 14 sig.

Og på slottet i Fontainebleau dikterede han freden:

Alt skulle være som før! Fire års blodig og kostbar krig havde været til ingen verdens nytte, så det var lige før de gik hen og blev hjertelige venner og brødre.

Først gav det sig udslag i at Carl ægtede Christians søster, Ulrikke Eleonore. Men siden fladede det nyopståede kammeratlige forhold ud i ingenting.

Men fred var der, lige til Sverige i den kun 17-årige Carl 12 fik en ny heltedronning.

I år 1700 startede den unge konge (der rent ud sagt var syg i hovedet) den 20 år lange såkaldte Store Nordiske Krig, der hurtigt skulle få både Danmark, Norge, Rusland, Polen, Sachsen og Preussen i krig mod Sverige.

Først i 1721 sluttede Sverige fred, men det skulle den unge kongelige psykopat aldrig opleve for allerede i 1718 havde hans egne generaler fået nok og i løbegravene foran den norske fæstning Frederiksten, skød de ham en kugle gennem hans syge hoved. Manden der trykkede på aftrækkeren var formentlig oberst Andre Sicre.

Danmark var som naturligt er særdeles voldsomt indblandet i Store Nordiske Krig – og vi fik ved den lejlighed en ny stor nationalhelt, nemlig den farverige Peter Wessel Tordenskjold.

Men det er en anden historie . . .

